

5. Skalkovskiy A. Dunaytsy // Kievskaya starina. 1885. Kn.1. S. 117-132.
6. Skalkovskiy A. Naезdy gaydamak na Zapadnuyu Ukrainu v XVIII st.. Odessa, 1845.
7. Skalkovskiy A. Neskolkо dokumentov k istorii gaydamachchiny // Kievskaya starina. 1885. Kn. 10. S. 307 - 309.
8. Skalkovskiy A. K istorii Zaporozhya. Vnutrennie rasporyadki // Kievskaya starina. - 1882. Kn. 12. S. 527-537.
9. Skalkovskiy A. Sekretnaya perepiska Kosha Zaporozhskogo (1734-1763) // Kievskaya starina. 1886. Kn. 2. S. 327-349.
10. Skalkovskiy A. Snosheniya Zaporozhya s Krymom. Odessa, 1841.
- Skalkovskiy A. Filipp Orlik i zaporozhtsy // Kievskaya starina. 1882. Kn.4. S. 100-124.
11. Slabchenko M. Іe. Orhanizatsiia narodnoho hospodarstva Ukrainy vid Khmelnychchyny do svitovoi viiny.- T. 5, vyp. 1: Sotsialno-pravova orhanizatsiia Sichi Zaporozkoi.- K , 1927.
12. Tuchynskiy V. A. Moldavany Pivdnia Ukrainy z naidavnishykh chasiv do pochatku KhKh st. / V. A. Tuchynskiy. Vinnytsia: O. Vlasіuk, 2007. 220 s.;
13. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 27. 303 ark.
14. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 33. 180 ark.
15. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 34. 97 ark.
16. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 77. 85 ark.
17. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 294. 88 ark.
18. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 338. 106 ark.
19. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 342. 157 ark.
20. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 353. 55 ark.

Статтю надіслано до редколегії 22.09.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 12.11.2019 р.

УДК 94 (477) (092)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-96-103>

Мар'яна Маркевич

Інститут української археографії та джерелознавства НАН України ім. М. С. Грушевського
кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник (Україна)

Українські історичні студії пореволюційного десятиліття в оцінках Дмитра Багалія

Анотація: *Стаття присвячена аналізу історіографічних поглядів Д. Багалія на розвиток українознавства у перше пореволюційне десятиліття. Досліджено оцінки вченим творчості М. Яворського, М. Слабченка, О. Оглоблина, Д. Дорошенка, В. Липинського та ін. Зроблено висновок про важливість історіографічної спадщини харківського академіка для сучасних дослідників української науки.*

Ключові слова: *Д. Багалій, українська історична наука, історіографічний аналіз, М. Яворський, М. Слабченко.*

Історіографічна спадщина Дмитра Багалія – один із помітних напрямків студій, присвячених аналізу його різнопланової творчості. При цьому найбільше на сьогодні написано з приводу біоісторіографістики харківського академіка, тобто його праць, присвячених діячам української Кліо XIX – початку XX ст. [11; 12] Натомість малознаними є праці дослідника, присвячені аналізу сучасного йому українознавства в пореволюційну добу. Пояснюється це, можливо, стрімким «полівінням» Д. Багалія після жовтневого перевороту, що вилилося в його зростаючому заангажуванні марксистською риторикою. Через це в історіографії усталився стереотипний погляд на незначну вартість історіографічних спостережень ученого радянської доби його творчості. Деконструюючи згаданий стереотип, нижче ми спробуємо відтворити багатогранність історіографічної рефлексії Д. Багалія стосовно міжвоєнного українознавства. При цьому ми не торкатимемося грушевськіани видатного академіка – найкраще вивченого на сьогодні сюжету його персоналістики [13; 14, с. 281-286, 311-314].

Осмыслиючи феномен сучасного собі українознавства, Д. Багалій зрозумілий акцент зробив на аналізі праць учених, котрі працювали на підрадянських теренах. При цьому головними здобутками новітніх часів харківський академік вважав: 1) інституціоналізацію наукових українознавчих студій; 2) централізацію, раціоналізацію архівної справи та науково-дослідницької роботи; 3) плановість у розробці української історії; 4) становлення та розробку марксистської концепції історії України [3, с. 296–297; 4, 90–91].

Д. Багалій також уперше запропонував періодизацію розвитку післяжовтневого українського історіографічного процесу, виокремивши в ньому три основні етапи. Згідно з класифікацією харківського професора, перший період (1917–1919 рр.) пов'язаний з більшовицькою революцією. Він, на думку Д. Багалія, завершував собою попередній етап української історичної науки. Його головними здобутками були організація УАН та українських вузів (Полтавський історично-філологічний факультет, Київський університет та Кам'янець-Подільський університет), утворення журналу «Наше минуле» та українських видавництв у Києві, Катеринославі, Харкові, Полтаві, Черкасах. Другий (1920–1922 рр.) – період громадянської війни, інтервенції, зміни влади, голоду, нестачі коштів на наукову та видавничу справу, які призвели до зниження кількісних та якісних показників наукової роботи. Третій (1923–1927 рр.) – стабілізація культурного будівництва, виникнення нової системи науково-дослідницьких установ [4, с. 92].

Відзначимо, що згодом у «Самокритичному огляді...» дослідник відмовився від цієї періодизації, вказуючи, що зроблений раніше аналіз досягнень української історичної науки не задовольняє його ані систематизацією матеріалу, ані розподілом на доби, ані окремими оцінками. У Самокритичному огляді... він назвав період 1917–1923 рр. перехідним, 1923–1932 рр. – періодом, «коли марксизм-ленінізм набув сили» [1, с. 351].

Огляд новітніх публікацій з історії України Д. Багалій проводив за територіальним принципом. Серед головних осередків наукової діяльності в підрадянській Україні він виділив Київ, Полтаву, Харків, Одесу, Ніжин, Поділля, у Росії – Ленінград. Дослідник також вказав на зміни в інфраструктурі наукового процесу та видавничій діяльності. Характерною рисою більшості праць зазначеного періоду вчений вважав зміну тематики наукових досліджень – появу праць з новітньої історії України, особливо зосереджених на громадських і революційних рухах, та відсутність студій із зовнішньої історії [3, с. 296–307; 4, с. 90–99].

Розглядаючи марксистські праці з історії України, Д. Багалій констатував, що «найбільша заслуга в постановці української історії на новий шлях марксистського її вивчення» належить професору М. Яворському. Харківський учений зазначив, що історик чи не вперше зробив спробу викладу української минушини в марксистському ключі. «Найціннішим виданням» очолюваної М. Яворським дослідницької кафедри російської та української історії Харківського інституту марксизму-ленінізму академік називав його монографію «Історія революційної боротьби на Україні XIX в.» [5, с. 5–11].

Зауважимо, що оцінки харківським професором здобутків М. Яворського на історичній ниві не завжди були лише позитивними. На початку 20-х рр. взаємини дослідників були позначені гострою полемікою. У 1922 р. Д. Багалій відредагував працю О. Єфименко «Історія українського народу» й дописав до неї останній – дев'ятий – розділ. Рецензентом цієї праці виступив М. Яворський. У свідченнях про життя М. Драгоманова та в даних про значення України для бюджету Російської імперії він побачив антирадянські нотки. М. Яворський закидав харківському професору «недоречний об'єктивізм» та ідеологічну плутанину [8].

Природно, що таке втручання до творчої лабораторії поважного дослідника не могло не викликати в нього обурення. Після публікації в 1923 р. М. Яворським «Нарису україно-руської історії» та першого випуску «Нарису історії України» Д. Багалій не забарився з відповіддю. У журналі «Книга» він виступив з рецензією на «Нарис україно-руської історії», а в «Червоному шляху» – на першу частину «Нарису історії України». Обидві рецензії Д. Багалія вирізнялися переважно негативними оцінками. У рецензіях харківський професор звинувачив опонента в догматизмі та декларативності зазначивши, що М. Яворський не дає критичного аналізу тих подій, які хоча мали бути висвітлені, й не пояснює зроблених висновків. Харківський професор не погоджувався з нігілізмом щодо попередньої української історичної думки, яку М. Яворський вважав «нивою, вкритою будяками». Д. Багалій слушно зауважив опонентові, що вітчизняна історіографія представлена ґрунтовними історичними дослідженнями, зокрема такими, як фундаментальні праці О. Лазаревського про Лівобережну Україну, В. Антоновича про Правобережну, «Історією України-Руси» М. Грушевського [6; 7].

М. Яворський відповів статтю «Деяко про «критичну критику», про об'єктивну історію, та ще й про бабусину спідницю». Наголосивши на розробці нового методу історичного матеріалізму, перерахувавши його основні принципи, М. Яворський закидав академікові нерозуміння марксистської методології [15].

У відповідь Д. Багалій написав статтю «З приводу антикритики професора М.І. Яворського», у якій закликав дотримуватися цивілізованих правил дискусії, прийнятих у науковому світі, та висловив сумніви щодо професійної кваліфікації свого опонента. Він не відмовився від тези: попри марксистський погляд на українську історію, праці М. Яворського не відповідають науковим принципам. Д. Багалій зазначив, що не отримав відповідей на свої зауваження щодо археологічних даних, продемонстрував незнання своїм колегою ані біографій,

ані творчої спадщини таких українських дослідників, як В. Антонович, О. Лазаревський, О. Єфименко [2].

Незважаючи на полеміку та промовисті вказівки на сумніви у професійності М. Яворського як історика [9, арк. 40], Д. Багалій побачив, що останній стрімко продовжував свій кар'єрний ріст і обійняв місце головного історика-марксиста України. Він запросив М. Яворського виголосити доповідь про застосування методології історичного матеріалізму на засіданні керованої ним Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури. Після виступу М. Яворського прийняли до штату кафедри, а його матеріалістична схема стала взірцем методології і класового аналізу української історії й була покладена в основу наукової та викладацької діяльності кафедри.

Схвально оцінюючи марксистську витриманість наукової продукції М. Яворського, Д. Багалій все ж вказав на неприйнятність догматизму та необхідність професіоналізму в науковій дослідницькій праці. Харківський професор відзначив його студії як перші спроби викладу української історії в марксистському річищі. Д. Багалій вкотре наполягав на «раціональному та справедливому ставленні» до попередніх здобутків вітчизняних істориків [10, с.36].

Інше дискусійне питання стосувалося періодизації історії України згідно з вимогами історичного матеріалізму. Загалом погоджуючись з поділом історії України М. Яворським на чотири епохи (натурального господарства, торговельно-кріпацьку, промислового капіталізму, соціальної революції), Д. Багалій слушно зауважив, що чітку межу між ними провести неможливо, оскільки «риси одного періоду переходять як пережитки в інший, а зародки подальшого трапляються і в попередньому» [3, с. 308]. Висновки М. Яворського дослідник вважав недостатньо обґрунтованими через незначну кількість використаних ним першоджерел [3, с.308].

Д. Багалій проаналізував також «Нариси з історії революційної боротьби на Україні» М. Яворського. Назгаль він схвально оцінив працю історика, яка, на його думку, «є результатом вдумливої аналізи збудованої на суто марксистському ґрунті, автор постійно стежить за діалектикою історичного процесу і дає всюди його динаміку» [3, с. 313]. Дослідник стверджував, що в зазначеній студії «вперше утворилася бажана рівновага між його марксистськими схемами і фактичним змістом українського історичного процесу» [3, с. 313; 4, 105–106]. Позитивними, на думку Д. Багалія, були висновки М. Яворського про зв'язок ідеології з економікою та класовою боротьбою. І все ж, резюмує історик, деякі твердження М. Яворського потребують перевірок. Дослідник знову закидав авторові догматизм, схематичність, недостатнє володіння фактичним матеріалом. При написанні праці позитивно оцінив дослідник і використання першоджерел зокрема й архівних. Некритичне ставлення М. Яворського до джерел Д. Багалій пояснював його історіософськими поглядами. Учений констатував, що непевні джерела «іноді видаються йому ймовірними, бо відповідають його загальній схемі розвитку революційної думки на Україні» [3, с. 313]. Д. Багалій вкотре підкреслював, що праці М. Яворського мають своїм здобутком марксистський погляд на українську історію, проте нерідко хибують догматичністю підходу.

Відзначаючи корисність студій М. Яворського, Д. Багалій наголошує, що «вони не замінюють спеціальної наукової літератури, до якої слід звертатися» [4, 105–106]. Проаналізувавши праці М. Яворського, дослідник робить висновки, що помилки у його текстах мають місце, оскільки він одним з перших склав концепцію історичного розвитку України з марксистських позицій [4, с. 99–106].

Попри певне налагодження стосунків між Д. Багалієм і М. Яворським, останній все-таки поставив під сумнів марксистську кваліфікацію академіка. Скажімо, М. Яворський закидав ученому нерозуміння марксистської методології, хоча й писав про його щире прагнення оволодіти нею. Позитивістську методологію досліджень Д. Багалія він вважав ненауковою і немарксистською [16, с. 176]. Він зазначав, що в «Нарисі історії України...» автор не тільки не зрозумів діалектичного матеріалізму, але й подав ворожу марксизму концепцію історичного процесу. Також він ставить на кант Д. Багалію відсутність «класового» аналізу поглядів «буржуазних» істориків (В. Антоновича, М. Владимирського-Буданова, І. Лучицького, В. Іконникова, М. Грушевського та інших) [15]. У статті «Провідні думки в розвитку історичної науки», М. Яворський вказував, що критику своїх студій, а разом і позитивістську методологію досліджень він вважає немарксистськими, відповідно – ненауковими. М. Яворський стверджував, що визнати марксистський погляд на історію Д. Багалія змусила криза «буржуазної» історичної науки. Він критикував академіка та його учнів за заміну марксистського дослідження суто економічним.

У грудні 1928 – січні 1929 р. у Москві відбувся з'їзд істориків-марксистів, на якому М. Яворський у доповіді «Про сучасні антимарксистські течії в українській історичній науці» оголосив економічний матеріалізм, націонал-марксизм, етнографізм ворожими марксизму. На цьому ж з'їзді вся українська історична наука була оголошена «націоналістичною», а її

представники (в тому числі і М. Яворський) – «націонал-шовіністами». Головного історика-марксиста України оголосили «ідеологічним шкідником» та звинуватили в пропагуванні немарксистських поглядів на історію. В Україні почалася боротьба з «явориною» та масові репресії представників історичної науки. Зазначимо, що незважаючи на всі прикroщі, завдані М. Яворським Д. Багалію, він у скрутний час підтримав колегу і лише після його арешту змушений був приєднатися до боротьби з «явориною». У «Самокритичному огляді...» академіка стосовно «яворини» ми знаходимо такі рядки: «Це сумна сторінка марксистської історіографії на Україні, що стверджує історичну промову Т. Сталіна про необхідність класової чуйності, недостатність якої і піднесла тоді з мутного буржуазного багна на поверхню М. Яворського» [1, с. 360]. Великий дослідник, знаючи, що й проти нього теж висунуто низку звинувачень, змушений був готуватися до модного тоді каяття (самокритики), вносячи до своїх праць численні редакторські правки.

Серед когорти істориків-марксистів, поряд з М. Яворським, Д. Багалій згадував і М. Слабченка. Дослідник вказував, що у своїй праці «Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.» автор зробив спробу об'єднати якнайбільше опублікованих даних про соціально-економічну історію, доповнити їх новими матеріалами, на підставі яких дати синтетичний погляд на генезу важливих питань. Д. Багалій вітав критичний, а не догматичний підхід автора в оцінках попередників. Прагнення М. Слабченка посилити праці літературними вказівками та цифровим матеріалом, що робило їх важкими для читання, науковець вважав необхідним за тогочасного стану науки. Дослідник також схвально оцінював і розлогий бібліографічний матеріал праці. Дослідник вказував, що автор у своїй книзі висвітлив багато важливих питань, які сукупно відображали український історичний процес першої половини XIX ст. [3, с. 315–32; 4, 106–115].

Попри схвальні оцінки студій М. Слабченка, Д. Багалій зробив і деякі критичні зауваження. Він вказав на ігнорування автором такого важливого фактору як науково-літературне відродження. Закиди стосувалися й архітектоники дослідження. Д. Багалій зазначав, що розділи оброблено нерівномірно, а розподіл матеріалу в них непослідовний. Усі ці недоліки, на думку історика, порушували прагматизм викладу й надавали праці характеру окремих ескізів. Незважаючи на вказані недоліки, дослідник вважав «Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.» досить вдалою спробою ескізного опрацювання новітньої української історії. При цьому найціннішою рисою студії Д. Багалій називав «її фактичний зміст органічно пов'язаний з марксистськими поясненнями й висновками автора, до яких він підходить обережно, обґрунтовуючи їх фактами і не даючи необґрунтованих висновків» [3, с. 316; 4, 108].

Позитивно оцінював Д. Багалій і запропонований М. Слабченком план видання, необхідного для висвітлення економічного стану України часів Гетьманщини, що отримав назву «Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни». Дослідник стверджував, що солідна джерельна база дала змогу М. Слабченку окреслити еволюцію соціально-економічного й ідеологічного розвитку України в окремих екскурсах. На думку вченого, його праця стане наріжним каменем для створення синтетичних праць з історії України. Сильною стороною студії Д. Багалій вважав уперше узагальнену автором статистично-економічну літературу, розпорошену в різних старих та рідкісних виданнях. Історик констатував «не абстрактно-догматичну а загально історичну думку, оперту на велике число фактичних даних» та зауважив незначну кількість «марксистських висновків і пояснень» [3, с. 320; 4, с. 112]. Загалом, схвально оцінивши працю М. Слабченка, Д. Багалій вказав і на її найбільші недоліки – відсутність архівного матеріалу. Водночас історик констатував велике значення праць М. Слабченка у дослідженні та марксистському висвітленні основних питань економіки Гетьманщини.

Серед учених, які зробили помітний внесок у розробку української історіографії післяжовтневого періоду, дослідник також згадував Олександра Оглоблина. До проблеми взаємин істориків неодноразово зверталися дослідники, які реконструювали перебіг їхнього знайомства та встановили факти співпраці та взаємовпливів. Наше завдання бачимо в аналізі Д. Багалієм історичних творів О. Оглоблина.

Між ученими склалися не лише професійні, а товариські стосунки. У листах Д. Багалія, окрім інформації про перебіг наукової та громадської діяльності, знаходимо відомості про стан його здоров'я та побутові проблеми. Харківський професор характеризував свого молодшого колегу як одного з найвидатніших істориків того часу, а той дякував за батьківську опіку. Епістолярій обох учених проливає світло на важливі моменти їхнього життя, зокрема, на проблеми створення Комісії із вивчення соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст. у зв'язку з історією революційної боротьби, суперечності з М. Грушевським тощо.

Співпраця між ученими розпочалася з прохання О. Оглоблина до Д. Багалія дати відгук на його працю «Нариси історії української фабрики. Докапіталістична фабрика». Дослідження отримало високу оцінку харківського професора. Учений відзначив фундаментальну розробку

історично-джерельних проблем та постановку питання про історико-економічну незалежність України з акцентом на її національні інтереси. Дослідник наголошував на критичному ставленні автора до архівних матеріалів, використаних у цій студії. Схвально оцінив Д. Багалій і висновки О. Оглоблина про розвиток торговельного і промислового капіталізму. Історик вказував: попри наголос на економічній своєрідності України, О. Оглоблин одночасно не відкидав думки ані про різноманітність її окремих частин, ані про схожість деяких її економічних процесів з російськими. Д. Багалій, вважаючи апіорно правильними припущення автора щодо господарської автономії України, наголошував, що їх «треба буде доводити фактично» [3, с. 325; 4, с.116].

Харківський професор писав, що студії О. Оглоблина «Нариси історії української фабрики. Мануфактура в Гетьманщині» та «Нариси історії української фабрики. Докапіталістичної фабрика» є спробою ґрунтовного викладу історії української фабрики XVIII – XIX ст., які доповнюють та продовжують дослідження М. Слабченка. Попри загалом схвальні оцінки, академік зауважив, що «дані автора дуже побіжні». Проаналізувавши дослідження, Д. Багалій висновує, що на результат студії О. Оглоблина вплинув невисокий рівень тодішньої економічної історії Гетьманщини, оскільки це була одна з перших спроб систематизації матеріалів щодо українських мануфактур першої половини XVIII ст. [3, с. 324; 4, 115].

Д. Багалій високо оцінював науковий хист свого молодшого колеги. Рекомендуючи О. Оглоблина на посаду керівника Комісії із вивчення соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст., він характеризував його як «видатного історика України, що став на шлях Марксівського освітлення українського історичного процесу», «давнього дослідника української історіографії усіх сучасних працівників на різних галузях української історії».

Не оминув увагою Д. Багалій і діяльність О. Гермайзе, називаючи його одним з «найенергійніших дослідників різних питань українського історичного процесу» [3, с. 325; 4, 117]. Констатує, що О. Гермайзе написав чимало розвідок, пронизаних марксистськими ідеями, харківський професор відзначив його праці «Нариси з історії революційного руху на Україні», «Матеріали до історії українського руху за світової війни» та «Коліївщина в світлі новознайдених матеріалів». Аналізуючи «Нариси з революційного руху на Україні», де автор характеризує Революційну Українську партію, Д. Багалій захоплюється «широким, майже вичерпним матеріалом» та його систематизацією [3, с. 326; 4, 117].

Дослідник зазначав, що автор, прагнучи до максимальної об'єктивності, не лише ретельно посилається на джерела, а й наводить тексти документів. Такий виклад матеріалу, що значно переобтяжував текст, на думку харківського професора, цілком виправданий, оскільки ці документи раніше не видавалися. Монографію про Коліївщину Д. Багалій трактував як цінну розвідку, збудовану на свіжих матеріалах та з новим ідейним наświetленням цієї доби. Дослідник вказував, що автор цілком слушно звернув увагу на економічне тло цієї епохи, яке свого часу обійшли увагою В. Антонович, О. Єфименко та інші дослідники.

Найнижчу оцінку Д. Багалія отримали «Матеріали до історії українського руху за світової війни». Дослідник вказував, що основним джерелом для цієї студії були поліційні свідчення. На думку вченого, це дослідження досить суперечливе, вимагає пояснень, яких видавець не дає, відтак є малоприслатне для наукового вжитку [3, с. 327; 4, 117–118].

Поряд із наддніпрянською історіографічною традицією, Д. Багалій звертався і до творчості галицьких сучасників. Так, він відзначив появу знакової для української науки праці Степана Томашівського «Українська історія. Старинні і середні віки». Насамперед дослідник наголосив на оригінальності історіософської концепції автора, яка ґрунтувалася на державницькій позиції. Водночас учений підкреслив популярний, а не дослідницький характер праці С. Томашівського, закинув йому застосування расових теорій до українського історичного процесу [3,с.246; 4,с.43].

Д. Багалій побіжно аналізував діяльність ще одного історика-державника – В'ячеслава Липинського. Дослідник зазначав, що у його працях домінує теза, згідно з якою представники українського шляхетства є поступовими діячами, які творили «найголовніше для України – її державність». Харківський професор пояснював специфіку ідей В. Липинського його політичними уподобаннями. Підкреслюючи наукову вартість праць історика, у яких уперше було представлено «роль державної думки в історії України», Д. Багалій вважав значно гіперболізованими державницькі мотиви у середовищі козацької верхівки [3,с.249-250;4,с.43-44].

Не оминув увагою харківський професор наукову діяльність ще одного історика державницького напрямку – Дмитра Дорошенка. Дослідник схвально відгукнувся про його «Огляд української історіографії». Він кваліфікував цей твір як цінний, завдяки «об'єктивності в оцінці істориків, що нагадує історіографічні спроби Бестужева-Рюміна, В. Іконникова і М.С. Грушевського, в протилежність книжці Кояловича». І в історіографічному вступі, і в «Нарисах української історіографії...» Д. Багалій часом дискутує зі своїм колегою з приводу вагомості наукової спадщини окремих вітчизняних істориків. Так, зокрема, він відзначив перебільшення Д. Дорошенком ваги праць В. Липинського та закладеного в їхню основу державницького начала [3, с. 250; 4, с. 46–47].

Цікаво, що в «Самокритичному огляді», написаному в роки розгортання сталінських репресій, Д. Багалій змінює свою оцінку «Огляду української історіографії» Д. Дорошенка. Він вказує, що тези його колеги «суб'єктивні й носять в собі яскраву печатку інтервентської закордонної буржуазної науки» [1, с. 357]. Звісно, такі слова слід пояснювати намаганням Д. Багалія вціліти в умовах наростання ідеологічної боротьби в радянській Україні.

У підсумку відзначимо, що студії Д. Багалія, присвячені огляду новітньої української історіографії в підрадянській і галицькій Україні, були першими в тогочасній історичній науці. Звісно, при цьому вчений більше уваги приділяв наддніпрянській історіографії, активним дічем і уважним критиком якої він був. Зосередження науково-дослідницької роботи над українознавчими студіями в академічних центрах на території радянської України, централізацію та раціоналізацію архівної справи та появу марксистської концепції вітчизняної історії дослідник вважав головними надбаннями тогочасної історичної науки. Його праці, присвячені М. Яворському, М. Слабченку, О. Оглоблину, О. Гермайзе, є надзвичайно цікавими для сучасних істориків як своєрідна авторефлексія тогочасної історіографічної культури. У підсумку, доробок Д. Багалія є вагомим внеском в осмислення феномену українознавства між двома світовими війнами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Багалій Д. З посмертних праць академіка Д.І. Багалія (Самокритичний огляд наукової продукції) // Архів радянської України. 1932. № 4-5. С. 338-376.
2. Багалій Д. З приводу антикритики проф. М.І. Яворського // Червоний шлях. 1924. № 6. С. 149-160.
3. Багалій Д. Історіографічний вступ до «Нарису історії України на соціально-економічному ґрунті» // Багалій Д.І. Вибрані праці: У 6 т. Т. 2: Джерелознавство та історіографія історії України. К, 2001. С. 203-334.
4. Багалій Д. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. Харків: ДВУ, 1928. Т.1. 393 с.
5. Багалій Д. Організація української історії за рр. 1917-1927 на Україні // Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри, Бібліогр. комісія. 1930. Ч. 8: Матеріали до української історичної бібліографії. Вип.1. С. 5-11.
6. Багалій Д. Перша спроба начерку історії України на тлі історичного матеріалізу // Червоний шлях. 1923. № 9. С. 145-161.
7. Багалій Д. Рец. на Яворський М.І. Нарис україно-руської історії. Х.: ДВУ 1923. 132 с. // Книга. 1923. № 2. С. 48-50.
8. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. Ф. І. Спр. 45356. 2 арк.
9. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського. Ф. І. Спр. 45450. 72 арк.
10. Кравченко В.В. Д.І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» // Багалій Д.І. Автобіографія. 50 літ на сторожі української культури. Х.: ХГП «НУА», 1999. С. 9-56.
11. Маркевич М. Постать Володимира Антоновича в історіографічній рефлексії Дмитра Багалія // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XVI. Дрогобич: Коло, 2012. С.251-260.
12. Маркевич М. Постать Миколи Костомарова в історіографічній рефлексії Дмитра Багалія // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. № 9 (262). 2013. Черкаси, 2013. С. 43-47.
13. Тельвак В., Маркевич М. Творча спадщина Михайла Грушевського в історіографічній концепції Дмитра Багалія // Збірник наукових праць. Серія "Історія та географія". Харків: Колегіум, 2012. Вип. 46. С. 248-253.
14. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). Київ–Дрогобич: «Вимір», 2008. 494 с.
15. Яворський М. Дещо про «критичну критику», про об'єктивну історію, та ще й про бабусину спідницю // Червоний шлях. 1924. № 3. С. 167-182.
16. Яворський М. Провідні думки в розвитку історичної науки // Прапор марксизму. 1929. № 1. С. 89-116.

Марьяна Маркевич

Институт украинской археографии и источниковедения НАН Украины им. М. С. Грушевского
кандидат исторических наук, младший научный сотрудник (Украина)

Украинские исторические исследования послереволюционного десятилетия в оценках Дмитрия Багалія

Аннотація. Стаття посвящена анализу историографических взглядов Д. Багалія на развитие украиноведения в первое послереволюционное десятилетие. Исследованы оценки

ученым творчества М. Яворского, М. Слабченко, А. Оглоблина, Д. Дорошенко, В. Липинского и др. Сделан вывод о важности историографической наследия харьковского академика для современных исследователей украинской науки.

Ключевые слова: Д. Багалий, украинская историческая наука, историографический анализ, М. Яворский, М. Слабченко.

ABSTRACT

Marianna Markevych

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of UAS
PhD (History), Research Assistant (Ukraine)

Ukrainian historical studies of the post-revolutionary decade as estimated by Dmytro Bagalii

The article is devoted to the analysis of historiographical views of D. Bagalii on the development of Ukrainian studies in the first post-revolutionary decade. It was found that the Kharkov academician considered the main achievements of modern times: 1) the institutionalization of scientific Ukrainian studies; 2) centralization, rationalization of archival cases and research work; 3) planning in the development of Ukrainian history; 4) formation and development of the Marxist concept of Ukrainian history. The article reveals that D. Bagalii was the first to propose a periodization of the development of post-October Ukrainian historiographic process, identifying its three main stages. The first period (1917-1919) was associated with the Bolshevik revolution. According to D. Bagalii, it completed the preliminary stage of Ukrainian historical science. Its main achievements were the organization of the UAS and Ukrainian universities (Poltava History and Philology Faculty, Kyiv University and Kamyranets-Podilsky University), the creation of "Nashe mynule" (Our past) journal and foundation of Ukrainian publishing houses in Kyiv, Katerynoslav, Kharkov, Poltava, Cherkasy. The second stage (1920-1922) was a period of civil war, foreign invasion, changes of power, famine, lack of funds for scientific and publishing enterprises, which led to a decrease in quantitative and qualitative indicators of scientific work. The third stage (1923-1927 biennium) was the period of the stabilization of cultural construction, the emergence of a new system of research institutions. The scientists' assessments of works of M. Yavorsky, M. Slabchenko, O. Ogloblin, D. Doroshenko, V. Lypynsky and others are also investigated. The article concludes about the importance of the historiographic heritage of Kharkiv academician for modern researchers of Ukrainian science.

Key words: D. Bagalii, Ukrainian historical science, historiographical analysis, M. Yavorskyi, M. Slabchenko.

REFERENCES:

1. Baghalij D. Z posmertnykh pracj akademika D.I. Baghalija (Samokrytychnyj oghljad naukovoji produkciji) // Arkhiv radjanskoji Ukrajinj. 1932. № 4-5. S. 338-376.
2. Baghalij D. Z pryvodu antykrytyky prof. M.I. Javorskogo // Chervonyj shljakh. 1924. № 6. S. 149-160.
3. Baghalij D. Istoriografichnyj vstup do «Narysu istoriji Ukrajinj na socialjno-ekonomichnomu grunti» // Baghalij D.I. Vybrani pracj: U 6 t. T. 2: Dzhereloznavstvo ta istoriografija istoriji Ukrajinj. K, 2001. C. 203-334.
4. Baghalij D. Narys istoriji Ukrajinj na socialjno-ekonomichnomu grunti. Kharkiv: DVU, 1928. T.1. 393 s.
5. Baghalij D. Orghanizacija ukrajinskoji istoriji za rr. 1917-1927 na Ukrajinj // Naukovyj zbirnyk Kharkivskoji nauково-doslidnoji kafedry, Bibliogr. komisija. 1930. Ch. 8: Materialy do ukrajinskoji istorychnoji bibliografiji. Vyp.1. S. 5-11.
6. Baghalij D. Persha sprobа nacherku istoriji Ukrajinj na tli istorychnogo materializu // Chervonyj shljakh. 1923. № 9. S. 145-161.
7. Baghalij D. Rec. na Javorskyj M.I. Narys ukrajino-ruskoji istoriji. Kh.: DVU 1923. 132 s. // Knygha. 1923. № 2. S. 48-50.
8. IR NBU im. V.I. Vernadskogo. F. I. Spr. 45356. 2 ark.
9. IR NBU im. V.I. Vernadskogo. F. I. Spr. 45450. 72 ark.
10. Kravchenko V.V. D.I. Baghalij v svitli j tyni svojeji «Avtobiografiji» // Baghalij D.I. Avtobiografija. 50 lit na storozhi ukrajinskoji kuljтуры. Kh.: KhGhI «NUA», 1999. S. 9-56.
11. Markevych M. Postatj Volodymyra Antonovycha v istoriografichnij refleksiji Dmytra Baghalija // Droghobycyj krajeznavchyj zbirnyk. Vyp. XVI. Droghobych: Kolo, 2012. S.251-260.
12. Markevych M. Postatj Mykoly Kostomarovа v istoriografichnij refleksiji Dmytra Baghalija // Visnyk Cherkasjkogo universytetu. Serija: Istorychni nauky. № 9 (262). 2013. Cherkasy, 2013. S. 43-47.

13. Telvak V., Markevych M. Tvorchа spadshhyna Mykhajla Ghrushevsjkogho v istorioghrafichnij koncepciji Dmytra Baghalija // Zbirnyk naukovykh pracj. Serija "Istorija ta gheoghrafija". Kharkiv: Koleghium, 2012. Vyp. 46. S. 248-253.
14. Telvak V. Tvorchа spadshhyna Mykhajla Ghrushevsjkogho v ocinkakh suchasnykiv (kinecj XIX – 30-ti roky XX stolittja). Kyjiv–Droghobych: «Vymir», 2008. 494 s.
15. Javorskij M. Deshho pro «krytychnu krytyku», pro ob'ektivnu istoriju, ta shhe j pro babusynu spidnyciju // Chervonyj shljakh. 1924. № 3. S. 167-182.
16. Javorskij M. Providni dumky v rozvytkovi istorychnoji nauky // Prapor marksyzmu. 1929. № 1. S. 89-116.

Статтю надіслано до редколегії 12.09.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 27.10.2019 р.

УДК 94(5/6+8):355:48 “1970/1991”

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-103-107>

Андрій Поспелов

Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти» Одеської обласної ради, кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Воєнні (локальні) конфлікти 70-х-початку 90-х років XX століття в Азії, Африці та Південній Америці: проблеми пошуку в українській історичній науці 1990-х років.

***Анотація.** Стаття розкриває загальні тенденції вивчення локальних конфліктів в Азії, Африці та Південній Америці завершального періоду Холодної війни в українській історіографії 1990-х рр. Коротко аналізуються роботи основних представників української історіографії по вказаній проблематиці, виділяються головні напрями досліджень, характеризуються унікальні напрями досліджень українських істориків.*

***Ключові слова:** локальні конфлікти, історіографія, політичні аспекти, військово-повітряні сили, протиповітряна оборона, унікальність.*

Локальні конфлікти, зокрема і 1970 – початку 1990-х рр., є доволі поширеною тематикою наукових досліджень. Не обійшли їх у своїх працях і українські вчені. Не дивлячись на те, що вивченням окремих аспектів локальних конфліктів історики Радянської України займалися з другої половини 1960-х рр., тільки після здобуття Україною незалежності розпочався етап їх комплексного дослідження та всебічного аналізу.

У радянській історичній літературі історія локальних конфліктів вивчалася доволі формально. Розглядався насамперед політичний аспект подій в контексті боротьби національно-визвольних рухів й прогресивних режимів з імперіалістичною реакцією, сіонізмом, маоїзмом та неоколоніалізмом. Хід самих конфліктів описувався з ідеологічних позицій, а військових дій радянські вчені майже не торкалися. До того ж, навіть у підручниках, призначених для підготовки майбутніх офіцерів збройних Сил ССРСР, локальні конфлікти були представлені лише триєдиним набором – війна в Кореї 1950-53 рр., війна у В'єтнамі 1964-1973 рр. та Арабо-ізраїльські війни 1956, 1967 та 1973 рр. Про інші, чисельні воєнні конфлікти в Азії, Африці мова практично не йшла. А добре представлений в радянській військовій періодиці англо-аргентинський конфлікт 1982 р. за Фолклендські/ Мальвінські острови у військові підручники так і не потрапив.

Зрозуміло, що виважену оцінку локальних конфліктів 1970-початку 1990-х рр. радянська історіографія дати не могла. Тому 1990-ті рр. в українській історичній науці характеризуються пошуками нових підходів до вивчення воєнних конфліктів як з політичного, так і з військово-технічного боку. Нижче надані характерні роботи українських авторів 1990-х рр., присвячених проблемам локальних конфліктів вказаного періоду.

Стійкою тенденцією в українській історичній науці є намагання авторів звертатися до конфліктів 1990-х рр., зокрема і тих, що мали місце в сучасний період. Наприклад, стаття І.Поліхи торкалась індо-пакистанського конфлікту в Кашмірі, а деякі інші конфлікти в Азії аналізуються в праці С. Шергіна та І. Горобця [21, 29].

Великий пласт робіт українських вчених присвячений ірако-кувейтській кризі 1990 р. та війні в Перській затоці 1991 р. Аналізуються майже всі аспекти цих подій, починаючи з історичних умов їх виникнення [22, 23], розвідку кризи навколо Кувейту [10] та її політичного врегулювання за участю різних міжнародних та регіональних організацій [24]. Але військова тематика вивчення конфлікту в зоні Перської затоки була більш поширена серед українських авторів. Першою узагальнюючою працею, повністю присвяченою військовому аспекту вказаного